

SZEMLE

Concordantz des Alten und Neuen Testaments / von Pereny Petri und Augustin Hirschvogel, Nachwort von Imre Téglásy. – Egybecsengés az ó- és újtestamentumban / Perényi Péter, Augustin Hirschvogel, utószó Téglásy Imre, Páty, Hármashullám Kiadói Kft., cop. 2017, 160 p.

A Perényi Péternek (1502–1548) tulajdonított verses bibliai konkordancia, amelyhez Augustin Hirschvogel (1505–1553) készített rézkarcolat, kiemelkedő fontosságú hungarikum, egyzersmind az osztrák reneszánsz művészet és a közép-európai reformáció fontos kulturális, művészeti és könyvészeti emléke. Nagyszerű ötlet volt a bécsi Albertina és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára részéről, hogy ezt az igazi ritkaságot közös erőfeszítéssel, a két intézmény együttműködésének keretében jelentessék meg a reformáció ötszáz éves jubileuma alkalmából. Az olvasónak egyzersmind tudnia kell, hogy *nem igazi faksimilét* tart a kezében, hanem olyan rekonstrukciót, amely különböző forrásokból lett összeszerkesztve, kiegészítve Vajda Endre műfordításaival. Sajnos egyáltalán nincs megjelölve, hogy a digitalizáció pontosan milyen példány alapján készült, de valószínűsíthető, hogy elsősorban az Albertinában őrzött verzió szolgált a kiadás alapjául, amely 110 rézkarcolat és kéziratot tartalmaz. (Néhány fotó Wolfenbüttelből érkezett.) A jelen kiadványban is 110 kép van, tudjuk azonban, hogy az összes változatban 114 különféle rézkarc található. A kiadás az eredeti karcok valamennyi vonalát megjeleníti, mégis legtöbbször nagyobb a kontraszt, mint kellene. Valószínűleg – nem túl szerencsés módon – legtöbb esetben a könyv

papírjának színányalatát vették alapnak. Másból viszont szürke hátteret is nyomtattak hozzá, ám ezzel sem lett sikerültebb a reprodukció. Az Albertinában elkészült jó digitalizálást rossz képfeldolgozás és gyenge nyomás követte. Ezzel együtt a könyv alapja lehet a további kutatásnak, és komoly érdeklődést kelthet az egyedülálló művészi értékű kompozíció iránt.

A mohácsi csata utáni zavaros történelmi kor egyik hírhedten állhatatlan, nagyhatalmú magyar politikai szereplője volt Perényi Péter koronaőr. Hol I. János királyhoz, hol Habsburg Ferdinándhoz, hol a törökhöz, hol Velencéhez húzott, valójában alighanem egyedül maga szeretett volna király lenni. Erre az 1530-as évek elejének bonyolult politikai viszonyai közt pillanatnyi lehetőség is mutatkozott, ám ez csakhamar elillant. Maradt viszont a Perényit övező megvetés és bizalmatlanság, nem véletlenül nevezték sokan Iskariótnak, azaz áruló Júdásnak. Ferdinánd király 1542-ben elfogatta őt, és a főúr csak hetekkel halála előtt szabadult a bécsújhegyi börtönből. A Philipp Melancthonnal (a nagy reformátor keresztneve a kötetben következetesen angolosan, „Philip” formában szerepel) is levelező, a reformáció eszméivel rokonszenvező Perényi a börtönben kezdett foglalkozni egy intellektuális és vizuális értelemben is izgalmas mű megalkotásával (vagy inkább megrendelésével). Tervezete a Biblia ó- és újszövetségi részeit állította párhuzamba oly módon, hogy az ószövetségi passzusok az újszövetségi jelenetek „előképeiként” mutatkoztak. Ezt a középkori eredetű, és a „szegények bibliáiként” számon tartott *biblia pauperumokból* is jól ismert, ún. tipológiai módszert a reformáció bibliamagyarozói is előszeretettel alkalmazták. Luther és

követői a hermeneutikában nagy hangsúlyt helyeztek a profetikus értelmezésre: az Őszövettség egyes helyeit az Újszövetségre vonatkozó jóvendőlésként interpretálták.

Perényi – minden jel szerint – maga állította össze a párhuzamos helyekből álló konkordanciát, és feltehetőleg valamiféle szöveges útmutatót, értelmezést is készíthetett az egyes „egybecsengő” helyekről. (Kitűnő, találó és igen költői a *Concordantz* magyarítása, az *Egybecsengés*.) Ezt a (befejezetlen) kéziratot adhatta át a vele együttműködő nürnbergi üvegablakfestőnek és rézkarcolónak, Hirschvogelnek, aki nekilátott a program képzőművészeti megvalósításának. Elegáns reneszánsz rézkarokkal illusztrálta a konkordanciát, a képekhez négy soros német verseket illesztett, felhasználva Perényi instrukcióit. A mű 1550-ben több változatban is megjelent Bécsben: csak képekkel, csak szöveggel, ill. képekkel és szövegekkel. A jelen kiadvány egyik komoly eredménye, hogy rávilágít: *el kell feledkeznünk Perényi Péterről mint német költőről*. Ez a körülmény még most is csupán a kísérő tanulmány gondos olvasója számára válik nyilvánvalóvá. A konkordancia programját képező (elvesztett) kéziratát Perényi nyilvánvalóan nem németül, hanem latinul írta. Hogy ebben a kéziratban voltak-e versek, vagy csak prózai szövegeket tartalmazott, talán soha nem fog kiderülni, ám a most ismeretes, Perényinek tulajdonított konkordancia német versikéit nyilvánvalóan nem ő szerezte.

A jelen kötethez a Perényi Péterről talán legtöbbet tudó magyar irodalomtörténész, Téglásy Imre írt kísérő tanulmányt magyar és német nyelven. Téglásy jó három évtizeddel ezelőtt elévülhetetlen érdemeket szerzett a Perényi-filológiában. 1984-ben megtalálta és publikálta az Irodalomtörténeti Közleményekben Sztárai Mihály padovai kéziratát, a *Historia Eliberationis... Francisci Perenniit*. Sztárai (aki Perényi Péter udvari prédikátora, egyszersmind a magyar reformáció egyik legjelentősebb írója volt) ezen alkotása nagyon fontos beszámoló, melyet Francesco Contarini, a Velencei Köztársaság Ferdinánd udvarába delegált követe számára készített. A Téglásy által felfedezett kézirat izgalmas leírás Perényi Péter fiának, Ferencnek

az oszmánok fogságából való kiszabadulásáról. Perényi Ferencet túszként tartották maguknál a törökök, eközben át is térítették az iszlámra, azaz körümetélték. Téglásy egy évre rá egy jelentős antológiát jelentetett meg a Szépirodalmi Kiadónál, amelybe felvette a Sztárai-kéziratot is, és a kiváló Détsy Mihály közreműködésével sok más Perényi Péterre vonatkozó dokumentumot közölt, köztük a most szóban forgó konkordanciát is, magyar fordításban. Mindkét Téglásy-publikáció újabb lökést adott a 1980-as években virágzó magyar reneszánszkutatásnak.

A most megjelent faksimile kiadáshoz írt kísérő tanulmány csak halvány árnyéka az évtizedekkel ezelőtt írt Téglásy-szövegeknek. A mű első fele lényegében a régi Perényi-tanulmányokból összeállított egyveleg (megőrizve a régi hibákat is), másik fele pedig a Perényi-Hirschvogel-konkordanciáról 1999-ben kiadott, jól-rosszul megértett német monográfiának – a tragikusan korán elhunyt művészettörténész, Karsten Falkenau alkotásának – kivonata, olykor félremagyarázása.

A tanulmány hibái igen széles skálán mozognak – az apró, de kínos lapszusoktól az általános, elvi problémákig. A végjegyzetek csak magyar nyelven közli a kötet, noha a kiadvány azt a látszatot kelti, hogy teljesen kétnyelvű. Ám egy magyar jegyzetmög a német olvasó számára nem válik érthetőbbé attól, hogy a „Referenzen” címet viseli. A tanulmány „tisztelegni” kíván a kitűnő Karsten Falkenau emléke előtt, de ezt oly módon teszi, hogy a 134 hivatkozás mintegy kétharmada a szóban forgó Hirschvogel-monográfiára vonatkozik. A többi lábjegyzet tudományos értékét jelentősen csökkenti, hogy kétes értékű internetes állományok is akadnak köztük. Jellemző, hogy Téglásy a wikipédiához irányítja az I. (Szapolyai) János király iránt érdeklődő olvasót. Olykor az sem derül ki rákeresés nélkül, hogy egyáltalán mi található a hivatkozott helyen. A sajtóhibák és elírások száma messze meghaladja a tűrhető mértéket. A tanulmány rendezetlensége furcsa kontrasztot képez a szöveg utolsó mondataival, ahol Téglásy – tudományos művekben mintegy kétszáz éve szokatlan módon – hitet tesz mélységes istenhitéről, és ostromozza „Istent és embert oly gyakran taga-

dó korunkat”. Kíváncsi vagyok, hogy a német anyanyelvű olvasó mihez kezd ezekkel a kontextusba nehezen illeszkedő szavakkal?

Téglásy egy rövid alfejezet erejéig belebonnyolódik a történetek által szinte agyonvitatott „szulejmáni ajánlat” problematikájába. Arról a főleg Perjés Géza által felmelegített, 19. századi elképzelésről van szó, mely szerint Szulejmán szultán egyáltalán nem kívánta meghódítani Magyarországot, hanem egy vele szövetséges, vazallusi státuszú, ám egységes és önálló Magyarország létezésében (létrehozásában?) volt érdekelt. Téglásy úgy véli, hogy az általa felfedezett Sztárai-mű egyetlen mondata alapján véglegesen eldönthető a kérdés: „az általam közölt szöveg teljesen nyilvánvalóvá teszi a szulejmáni ajánlatot” – mondja. Ám erről szó sincs. A szulejmáni ajánlat létezését mindeddig semmilyen okmány vagy diplomáciai forrás nem bizonyította, miként ezt legújabbán Bárány Attila könyve megnyugtatón tisztázta. Természetesen azt a vezető oszmanisták (pl. Fodor Pál és Ágoston Gábor) is elismerik, hogy a szulejmáni politika számos eleme ma is ismeretlen előttünk, mégsem igazolható, hogy a szultán kifejezett politikai ajánlatot tett volna Magyarországnak.

Téglásy hibásan datálja a „Gritti-játék”-ként elhíresült, Szerémi György által feljegyzett nevezetes budai históriát. 1532 decemberében, a szultán nevezetes kőszegi katonai kudarca után Nádasdy Tamás és vele egyetértő hívei Budán kíméletlen gúnyt űztek az éppen Belgrádban tartózkodó Alvise Grittiből, Magyarország oszmán érdekeket képviselő olasz kormányzójából, abban a (téves) hitben, hogy a nyugati hadjárat elakadásáért őt tették felelőssé a törökök, és kivégeztették. Ezt az eseményt Téglásy régen is, most is 1532 februárjára teszi, ami a történeti események rendjében teljesen értelmezhetetlen.

Szintén tévedés azt állítani, hogy Velence az 1530-as évek elején „kibújít” törökellenes keresztény kötelezettségei alól. Az utolsó, Velencét rendkívül súlyos helyzetbe hozó oszmán–velencei háború után, az 1503-as békekötést követően Velencének sokáig nem volt módja beavatkozni az oszmánok elleni küzdelembe.

Amint Téglásy rátér a kötet érdemi részét alkotó Hirschvogel-rézkarok elemzésére, feltűnően

megszaporodnak az értelmetlen, szétesett mondatok, zavaros kijelentések. Sokszor olybá tűnik, hogy ezt a tanulmányrészt nagyrészt németből –feltehetőleg Falkenau könyvéből – próbálta lefordítani valaki (erre utalnak az áruklódó Hirschvogels, Bugenhagens névalakok), aki sajnos nemigen értette, amit olvas. Mit kezdjünk azzal a közléssel, miszerint a 16. századi Hirschvogel a 15. században élt Ghiberti „elődje” volt? Mit gondoljunk az Albrecht Altdorfer neve mellett olvasható évszámokról (1517/20)? Hogyan kell értenünk azt a kijelentést, hogy egyes metszeteken az 1551-es évszám olvasható, miközben a szóban forgó mű valamennyi változatát 1550-ben nyomtatták?

Téglásy Imre védelmében el kell mondani, hogy rendkívül bonyolult történeti, irodalmi, vallási és főleg művészettörténeti összefüggéseket kell együtt látni annak, aki ezzel a művel behatóan kíván foglalkozni. Szerencsésebb lett volna művészettörténész szakértőt kérni fel egy Hirschvogellel foglalkozó tanulmány elkészítésére. Akkor nyilván sor került volna arra is, hogy a Hirschvogel-képek Magyarországon fellelhető változatairól is szó essék. Ezt egyébként a különböző kiállítási katalógusok már megtették, ezekről azonban a jelen kiadvány hallgat. Álljon tehát itt végezetül néhány komolyabb szakmunka, amelyre illetet volna hivatkozni és építeni: *Luther Márton emlékezete, A lutheri reformáció emlékei Magyarországon a XVI–XVII. századból*, Kiállítás a reformátor születésének 500. évfordulójára, A kiállítás anyagát és a katalógust összeállította Fabinyi Tibor, Papp Ivánné, Péter Márta, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1983, 161. sz., a-b-c-d-e-f. (Ábrahám és Melkizedek, Az utolsó vacsora, Balaam próféciája, A három király Heródes előtt, Feltámadás – az igazak, Feltámadás – a kárhózzottak.); *Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon, (16–17. század)*, szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, I–II, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2008, I., 165–167. (V-15. sz. a-q.) (Bodnár Szilvia) (A Szépművészeti Múzeum összes lapja); Mikó Árpád, *A reneszánsz Magyarországon*, Budapest, Corvina, 2009, 124., 84. kép: Józsefet kútba dobják testvérei; *Reneszancia, Dejiny Slovenského výtvarného umenia*, szerk. Ludiková, Zuzana, Bratislava, Slovenská národná galéria,

2010, 28. (I.3.23. sz.) (Zuzana Ludiková) (egyetlen lap, a kassai Východoslovenské múzeumból, Jézus születése.)

ÁCS PÁL

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymotványai, Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae (PFK-INC), Összeállította/composuit W. Salgó Ágnes, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2017 (Catalogi Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae, II), 258 p.

A Szent Márton-hegyi bencés monostor könyvtára a legrégebb magyarországi könyvtár. Lenne, ha II. József abolíciós rendelete nem lett volna érvényes erre a rendházra is. Az újjáalapítás (1802) után a rend oktatási kötelezettségei mentén gyorsütemű könyvtárépítés vette kezdetét, az 1831-től egyre gyakrabban Pannonhalmának nevezett hegyen. A régi Szent Márton-hegyi könyvtárból ugyan közel 800 könyv visszakerült a rendházba, de ezek közt középkori dokumentum, vagy éppen olyan ősnymotvány, amelyik már a 15. században is ott volt, csak mutatósan akadt. Szép számmal akad azonban olyan ősnymotvány, régi magyar könyv, vagy 16–17. századi kiadvány, amelyek a rend felosztása előttről való. A régi könyvanyag teljessége tehát nem 19. századi gyarapítás, még ha a többség ilyen is.

A bencés közösség könyveinek összeírás-története is külön érdekességekkel bír. Ezt a históriát foglalja össze Salgó Ágnes a mostani ősnymotvány katalógus előszavában. Az első összeírás 1090 táján keletkezett, és 80 kódexet említ (ez a könyvmennyiség a korban az európai szerzetesi közösségek átlagos könyvtárának felel meg). A 16–17. század az apátság történetében nem a fénykorok között kerülhet megírásra. A rendház elnéptelenedett, a 17. század elejétől fokozatosan tért vissza a szervezett szerzetesi élet a falak közé. Himmelreich György kormányzóapát (1607–1637) magánkönyvtárát ismerjük korabeli összeírás alapján, könyvei egy része a bencés közösségé maradt. Ha testvére, Tiburtius Himmelreich könyvbejegyzéseit is tekintjük, nyolc olyan ősnymotvány található

a mai gyűjteményben, amelyek valamilyen formában a Himmelreich családhoz kötődnek.

Ismerjük viszont a Szent Márton-hegyi bencések könyvtárának katalógusát az 1658. évből. Ez az összeírás Magger Placid főapát idején (1647–1667) készült. 2037 tételben (2218 kötet) írták össze a könyveket. A könyvtárat a következő évszázad hadjáratai, és tüzesetek is pusztították, 1768-ban 1542 tételes (1801 kötet) a katalógus. Az abolíciós katalógus, 1786-ban, már 3912 tételben 4252 kötet tulajdonlását rögzíti. (1802-ben ebből 757 kötet került vissza Pannonhalmára.)

A mostani gyűjtemény 237 ősnymotványt őriz. Ezek közül 30 olyan, amely Magyarországon egyedi. Egy kötet azonban csak innen ismert a világon, VI. Sándor pápa, 1495-ban Strassburgban, Johann Prüssnél megjelent négy leveles *Regula cancellariae*-je (GW 91705N; ISTC ia00379450; PFK-INC 14).

A pannonhalmi ősnymotványok katalógusa egyszer már megjelent (*Ősnymotványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban*, Leírta és meghatározta Récsey Viktor, Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet, 1904), azonban a mostani, csak az inkunabulumokat számba vevő leírás a mai, 21. századi nemzetközi szabványoknak megfelelő, részletes, azonosításra alkalmas. A leíró jelek világosan elválasztják azokat az adatelemeket, amelyek a nyomtatványról származnak, azoktól, amelyeket a katalógus összeállítója külső forrásokból szedett össze. A leírásban (úgy az 'incipit', mint a 'colophon') közli a sormetszetet, és ezzel együtt mindig megadja a mű univerzális címét.

A példányok leírásakor ügyelt a szerző arra, hogy az egy kötetbe kötött művek ('colligatum') könnyen azonosíthatóak legyenek, sorrendjük is követhető. A 'proveniencia' jegyek minden esetben szerepelnek, a kézírásos bejegyzések, a nyomtatott 'ex libris'-ek, illetve a pecsétek, vagy a régibb raktári jelzetek is. Ha az egyes kötetéről külön szakirodalmi cikk szól, ennek bibliográfiai adatait is rögzíti a mostani katalógus, vagyis ahol ez olyan súlyú a könyvtár történetében, vagy a művelődéstörténetben általában, akkor olvashatjuk a kötet történetét is. Ilyen Antonius Florentinus *Summa theologicaja* (Venezia, Leonhard Wild, 1480–1481, GW 2187; ISTC ia